
RECENZIÓK

Ernst Troeltsch:

A protestáns paradigma

A protestantizmus jelentősége a modern világ kialakulásában

BUDAPEST, MAGYAR VALLÁSTUDOMÁNYI TÁRSASÁG, 2017

Ernst Troeltsch (1865–1923) protestáns teológus, vallásszociológus műve a Magyar Vallástudományi Társaság kiadásában jelent meg 2017-ben. A mű német nyelven íródott, melynek címe *Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt*, amelyet magyarra Németh Attila fordított le.

Troeltsch azt vizsgálta, hogy milyen szerepe volt a protestantizmusnak a modern világ kialakulásában. Troeltsch nagy vonalakban ismerteti, hogy milyen folyamatokat és változásokat indított el a protestantizmus, és hogy annak milyen hatásai voltak a társadalomra. A 106 oldalas könyv két részből áll. Az első 30 oldalon Máté-Tóth András bevezető írását olvashatjuk, amely segítséget nyújt a könyv további részeinek olvasásához. A bevezetőben hangsúlyosan jelenik meg az a megállapítás, hogy Troeltsch munkássága háttérbe szorult Weberéhez képest, annak ellenére, hogy Weber igen nagyra tartotta barátja munkásságát. Ennek okáról így ír a szerkesztő:

„A teológiai recepcióban Karl Barth elsöprő hatásának következtében a liberális protestáns teológus Troeltsch, más ebbe a kategóriába sorolható szerzőkkel együtt, az érdeklődés peremére szorult, s csak a legutóbbi időkben, főképpen Friedrich Wilhelm Graf művei révén lopózik vissza, és kínálja megfontolásra belátásait a protestáns önreflexió és a modern világ vallásteológiai dimenzióinak elemzésére” (7).

Máté-Tóth András bemutatja Troeltsch vallásszociológiai jelentőségét, majd ezt követően *A protestáns paradigma* alapvonalait ismerteti, és egy lényegre törő összefoglalót ad, mely segíti a könyv olvasását, és a lényegre irányítja az olvasó figyelmét.

A protestáns paradigma öt részből áll, melyekből a 2–4. részek eredetileg egy előadás során hangzottak el, azonban a gondolatmenet teljességét az öt rész együtt adja. Az első rész a modern világ és a modern kultúra fogalmát tisztázza. Bemutatja a modern világ korábbi korszaktól (pontosabban az egyházi kultúra korszakától) való eltéréseit, ezzel ismertette a modern kultúra lényegét, milyenségét.

A vallási kultúra alapja a hit, melynek tárgya az abszolút isteni kinyilatkoztatás, és annak szervezete, az egyház. Már itt bevezeti azt a gondolatot, hogy a protestantizmus jelentős hatással volt a modern világ kialakulásában, a vizsgálandó kérdés éppen az, hogy mik ennek a részletei. A második és harmadik részben a protestantizmus fogalmával foglalkozik, és megkülönbözteti egymástól az ó- és az új-protestantizmust (mely utóbbinak olyan jellemzői is vannak, amelyekkel szemben az óprotestantizmus határozottan küzdött). Majd kitér a következőre is: „A kálvinizmus jelentősége kérdésfelvetésünk szempontjából teljesen más, mint a lutheranizmusé, és igen kifinomult pszichológiai részletelemzésekre van szükség ahhoz, hogy minden egyes esetben kitapinthatassuk a sajátos összefüggéseket” (47). Ennek következtében a későbbi részekben külön is tárgyalja a kálvinizmus és lutheranizmus jellemzőit, hatásait a társadalomra. Szintén ezen fejezetekben ismerteti a protestantizmus jellemzőit és jelentőségét. Itt foglalkozik többek között az askézis kérdésével, a hívő ember világhoz való viszonyulásával a kálvinizmus és lutheranizmus szemszögéből, bemutatja, hogy ez az askézis miben tér el a katolicizmus asketikus felfogásától, illetve hogy ezt hogyan élték meg az emberek a mindennapok során. Troeltsch már itt hangsúlyozza, hogy „a protestantizmus nem jelentheti közvetlenül a modern világ létrejöttét” (58). A negyedik részben azt vizsgálja, hogy milyen (közvetett) hatással volt a protestantizmus a modern kultúra alábbi területeire: család, jog, államforma és alkotmány, gazdaság, társadalmi rétegződés, tudomány, oktatás, művészet. Itt is hangsúlyt kap az a fent említett megállapítása, hogy a protestantizmus nem megteremtője a modern világnak, azonban jelentős hatással volt rá, „nagyobb fejlődési szabadságot adva” a számára (88). Az ötödik és egyben utolsó részben azt a kérdést vizsgálja, hogy mi a kapcsolat a protestantizmus vallási alapeszméje és a modern szellem vallási lényege között. Erről a következőképpen ír:

„A protestantizmus hatásának jelentősége a modern világ kialakulására nem azonos a modern kultúrára gyakorolt hatásának a jelentőségével. Hiszen a kultúra nem azonos a benne kibontakozó vallási élettel. Utolsó kérdésünk tehát a protestáns vallásosságának a modern valláshoz fűződő viszonyára irányul, amely összefügg ugyan a modern kulturális világgal, de nem merül ki benne” (90).

A fenti kérdést vizsgálva végezetül megállapítja, hogy „A súlypont teljesen áthelyeződött az érzelmi hitbizonyosságra, a belső vonzásra és igyekezetre, magának az Istenről szóló gondolatnak bensőleg szükségszerű létrehozására” (97). Troeltsch hangsúlyozza a legszemélyesebb, belső meggyőződés szükségességét Isten létéről. Végezetül kiemeli, hogy a protestantizmus egy vallási-metafizikai alapot adott a modern kultúra legmélyebb tartalmának: a nagy intenzitással megjelenő szabadság- és személyiség gondolatnak.

Troeltsch gondolatmenetének íve jól követhető – bár nem könnyed olvasmány. A stílusáról így ír Máté-Tóth András: „Nem kímélte meg hallgatóságát a nehéz gondolati ívektől, a többszörösen összetett mondatoktól, a szakirodalmi utalásoktól, de legkevésbé attól az ihletett felelősségtől, amelyet a kor tudományos, politikai és vallási kríziséhez illőnek vélt” (15). És valóban, bár nem könnyed olvasmány, mégis érdemes lehet egy lélegzetvételre elolvasni éppen azért, hogy a felvett gondolatmenet íve ne szakadjon meg. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a műben több dolog csak említés, illetve utalás szintjén jelenik meg. Noha kifejti a gondolatmenetét, mégis leginkább az összefüggésekre, a kapcsolópontokra mutat rá, és így a folyamatok, az ok-okozati viszonyok új megvilágításba kerülnek. Mindezek megértéséhez azonban szükséges, hogy az olvasó rendelkezzen a megfelelő háttérismeretekkel, többek között a kálvinizmusra, lutheranizmusra, a katolicizmusra, illetve a korszak történelmére, társadalmára vonatkozóan. A könyvet jó szívvel ajánlom mindenkinek, mert világos rálátást ad arra, milyen hatása volt a protestantizmusnak a modern világ kialakulására. Érdekes összefüggésekre mutat rá, melyeket érdemes továbbgondolni.

Andrási Márta Dóra